

מבנה רעיון ומגמה בספר החזון של הרמב"ם

מהדברים גם עולה שהספר המיועד לכל בית ישראל, שידעו בצורה קצרה וברורה את כל ההלכות שנאמרו בתורה. והרמב"ם חוזר על כוונה זו כשהוא מדבר על הפרדס שנכנסו בו ארבעת החכמים, כמסופר בתלמוד. וזה לשונו (יסודי התורה ד, יג):

וְאֵי אֹמֵר שְׂאִין רְאִי לְהַטִּיל בְּפֶרְדֵּס אֶלָּא מִי שְׁנַתְמֵלָא כְּרִסוֹ לְחֵם וּבִשְׂרָ. וְ"לְחֵם וּבִשְׂרָ" זֶה הוּא, לִידַע בְּאוּר הָאֶסוּר וְהַמְתָּר וְכִיּוֹצֵא בְהֵם מִשְׁאֵר הַמְצוּוֹת. וְאֵף עַל פִּי שְׂדֵבְרִים אֵלּוּ "דְּבָר קִטָּן" קָרְאוּ אוֹתָן חֲכָמִים, שְׂהָרִי אָמְרוּ חֲכָמִים: דְּבָר גְּדוֹל - מַעֲשֵׂה מְרַפְכָּה, וְדְבָר קִטָּן - הַזֵּה דְאֵבִי וְרָכָא; אֵף עַל פִּי כֵן רְאִינִי הֵן לְהַקְדִּימָן, שְׁהֵן מִיִּשְׁבִּין דְּעֵתוֹ שְׁלֹאֲדָם תְּחִלָּה. וְעוֹד, שְׁהֵן הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שְׁהַשְּׁפִיעַ הַקְּדוּשׁ בְּרוּף הוּא לְיִשׁוּב הָעוֹלָם הַזֶּה כְּדִי לְנַחַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְשָׁר שְׂדִיעֵם הַפֶּל: גְּדוֹל וְקִטָּן, אִישׁ וְאִשָּׁה, בְּעַל לֵב רַחֵב וּבְעַל לֵב קָצָר."

כלומר, הרמב"ם מביא שתי סיבות להקדים את לימוד ההלכות לכל לימוד:

הראשונה, "שְׁהֵן מִיִּשְׁבִּין דְּעֵתוֹ שְׁלֹאֲדָם תְּחִלָּה", שהמצוות מסייעות לאדם לתחום את גבולות המסגרת שהוא חי בה ולכוון את אופיו ואת כוחות גופו, כדי שתהיה דעתו מוכנה להכרת ה' יציבה (מ"ג ג, סוף נא). במובן זה, עשיית המצוות קודמת לכל עיסוק ברעיונות. ואף מישבת את הדעת עבור ההפנמה שלהם.

והשנייה: "שְׁהֵן הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שְׁהַשְּׁפִיעַ הַקְּדוּשׁ בְּרוּף הוּא לְיִשׁוּב הָעוֹלָם הַזֶּה, כְּדִי לְנַחַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא", שהאדם צריך לעצב את חייו בעשיית המצוות והתדמיות לה' בעולם הזה, מתוך התובנות של הפרדס, בהשגת ה' ובדרך הנהגתו (מ"ג ג, סוף נד). במובן זה, עשיית המצוות מביאה למימוש רעיונות נשגבים ומופשטים. וכמובן יוצרת מופת שבו הכל שותפים במימוש זה.

ספר "משנה תורה" מאפשר את העניין הזה, תורה לכל, כדברי הרמב"ם: "כְּתוּר תּוֹרָה - הָרִי הוּא מִנְחָ וְעוֹמֵד וּמוֹכֵן לְפֶלֶל... כֹּל מִי שְׂיִרְצֶה - יְבֹא וְיִטַּל" (תלמוד תורה ג, א). לכאורה, הכול פתוח, להכיר את ה' וללמוד תורה, משהו תודעתי-אישי-אינדיבידואלי. אך אנו נראה בהמשך דברינו שמדובר בדבר הרבה יותר מזה.

כדי למצות את הבנת תפקידו של הספר, באופן הגלוי שלו, ננסה לעמוד על אנומליה אחת בהלכות תלמוד תורה. כל חטיבת הלכות ברמב"ם, נפתחת באופן מסודר. כלל ופרט. והנה בהלכות תלמוד תורה, היינו מצפים שהרמב"ם יתחיל במצוות עשה ללמוד תורה, אלא שההלכה הראשונה פותחת במילים האלה:

נְשִׂים וְעִבְדִּים פְּטוּרִין מִתְּלִמּוּד תּוֹרָה. אֲבָל קִטָּן - אָבִיו חַיִּב לְלַמְדוֹ תּוֹרָה, שְׁנֵאֲמַר: "וְלִמְדַתְּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא, ט). וְאִין הָאִשָּׁה חַיִּבָּת לְלַמֵּד אֶת בְּנָהּ. שְׁכֹל חַיִּב לְלַמֵּד, חַיִּב לְלַמֵּד.

ההלכות פותחות במצווה ללמד, לא במצווה ללמוד. והלימוד אינו רק בין אב לבנו, אלא כללי, כאמור בהלכה ב:

כָּשֶׁם שְׂאֵדָם חַיִּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כֹּף הוּא חַיִּב לְלַמֵּד אֶת בְּן בְּנוֹ, שְׁנֵאֲמַר: "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ" (דברים י, ט). וְלֹא בְנוֹ וּבֶן בְּנוֹ בְּלִבְדוֹ, אֶלָּא מְצוּה עַל כָּל חָכָם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל לְלַמֵּד אֶת כָּל הַתְּלִמִּידִים, אֵף עַל פִּי שְׂאִינָן בְּנֵי, שְׁנֵאֲמַר: "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבְנֵיךָ" (שם ו, ז).

וההלכה השלישית מנוסחת בלשון מעניינת מאוד:

במאמר זה (הרצאה¹) ננסה להבין לאן הרמב"ם חותר בספר "משנה תורה", ובייחוד בספרים האחרונים של חיבור זה.

הרצאת הדברים בנויה בסדר הזה: ננסה להבין את הצהרת הרמב"ם בדבר מטרת כתיבת ספר "משנה תורה", תחילה באופן גלוי. מעיון בהלכות תלמוד תורה, ננסה להבין את המסגרת המעשית שספר "משנה תורה" יכול למלא. ולאחר מכן, מתוך המבנה של הספר, נעמוד על הרעיון של הספר, ולבסוף, מעיון בפסגת הספר, ספר שופטים, ננסה ללמוד מהי המגמה הסמויה, האסטרטגית, של הרמב"ם.

הרעיונות של הרמב"ם שמרניים ונועזים כאחד. דמותו של הרמב"ם מדהימה, אבל רק מעטים עמדו על היקפה. יש אנשים, ואני משאיר לכם לאפיין אותם, שאם אשאל אותם מי היה הרמב"ם? חלקם יענו 'רופא בבית חולים' וחלקם יאמרו 'פילוסוף, מי שכתב את מורה הנבוכים'. בשביל אנשים אלה, הרמב"ם היה נועז, נועז מדי. אחרים יאמרו שהוא היה 'פוסק, מי שכתב את משנה תורה'. בשביל אלו, הרמב"ם היה שמרן. וכאן ההזדמנות להכיר עוד מאפיין של הרמב"ם.

שם הספר, "משנה תורה", הוא נועז כשלעצמו, ספר שהוא שני לתורה. וזה לשונו (הקדמה למשנה תורה):

לְפִיכֶן קָרָאתִי שֵׁם חֲבוּר זֶה "מִשְׁנֵה תּוֹרָה", לְפִי שְׂאֵדָם קוּרָא תּוֹרָה שְׁבִכְתָּב תְּחִלָּה, וְאַחַר כֹּף קוּרָא בְּזֵה, וְיִוֹדַע מִמֶּנּוּ תּוֹרָה שְׁבִעַל פֶּה פְּלָה, וְאִינוּ צְרִיף לְקִרְוֹת סֵפֶר אַחַר בִּינְיָהֶם.

דורות שלמים לא הבינו את העניין, וכינו את הספר בשם מעודן יותר, 'היד החזקה', גם כסמל ל"יד, הספרים שבו, כלומר ארבעה עשר, וגם בגלל שבפסוק האחרון המסיים את התורה, נאמר: "וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל".

ועדיין נשאלת השאלה: מה מטרת הספר הזה? לכאורה, התשובה לשאלה זו כתובה בהקדמה לספר. וזה לשונה:

"וּמִפְּנֵי זֶה נְעָרְתִי חֲצָנִי, אֲנִי מֹשֶׁה בְּרַבִּי מִיְמוֹן הַסְּפָרְדִי, וְנִשְׁעַנְתִּי עַל הַצּוּר בְּרוּף הוּא, וּבִינּוֹתִי בְּכָל אֵלּוּ הַסְּפָרִים, וְרִאִיתִי לְחֲבֵר דְּבָרִים הַמְתְּבָרְרִים מִכָּל אֵלּוּ הַחֲבוּרִים בְּעֵינֵי הָאֶסוּר וְהַמְתָּר וְהַשְּׂמָא וְהַשְּׂהוּר עִם שְׂאָר דִּינֵי תּוֹרָה פְּלָם, בְּלִשׁוֹן בְּרוּרָה וְדַרְךָ קְצָרָה, עַד שְׂתִּתְּהָא תּוֹרָה שְׁבִעַל פֶּה פְּלָה סְדוּרָה בְּפִי הַפֶּל בְּלֹא קְשִׁיָּא וְלֹא פְרוּק, לֹא זֶה אֹמֵר בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה, אֶלָּא דְבָרִים בְּרוּרִים [ללא ספק] קְרוּבִים [קלים להבנה] נְכוּנִים [מבוססים] עַל פִּי הַמְשֻׁפֵּט אֲשֶׁר יִתְבָּא מִכָּל אֵלּוּ הַחֲבוּרִים וְהַפְּרוּשִׁים הַנְּמַצְאִים מִיְמוֹת רַבְּנֵי הַקְּדוּשׁ וְעַד עַכְשָׁו.

עַד שְׂיִהְיוּ כָל הַדִּינִין גְּלוּיִין לְקִטָּן וְלַגְּדוֹל בְּדִין כָּל מְצוּה וּבְדִין כָּל הַדְּבָרִים שְׂתִּתְּנוּ חֲכָמִים וְנִבְיָאִים. כְּלָלָו שְׁלִדְבָר: כְּדִי שְׁלֹא יִהְיֶה אָדָם צְרִיף לְחֲבוּר אַחַר בְּעוֹלָם בְּדִין מִדִּינֵי יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא יִהְיֶה חֲבוּר זֶה מְקַבֵּץ לְתוֹרָה שְׁבִעַל פֶּה פְּלָה עִם הַתְּקִנּוֹת וְהַמְנַהֲגוֹת וְהַגְּזוּרוֹת שְׁנַעֲשׂוּ מִיְמוֹת מֹשֶׁה רַבְּנֵי וְעַד חֲבוּר הַתְּלִמּוּד, וּכְמוֹ שְׂפָרְשׁוּ לָנוּ הַגְּאוּנִים בְּכָל חֲבוּרֵיהֶם שְׂחִבְרוּ אַחַר הַתְּלִמּוּד

כלומר מטרת הספר סיכום של כל התורה כולה, וברור מכריע על ההלכה.

מִי שֶׁלֹּא לָמַד אֲבִיו - תִּיב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ כְּשִׁפְכִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלִמְדָתָם אֲתָם וְשִׁמְרָתָם לְעִשְׂתָּם" (דברים ה,א).

במקום לומר ללמוד, הרמב"ם אומר ללמד את עצמו. ושוב מדובר במצווה ללמד. והנה הלכה החמישית:

לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם תּוֹרָה וְאַחַר כֵּן יִשָּׂא אִשָּׁה. שָׂאֵם נִשְׂאָ אִשָּׁה תִּחְלָה, אֵינן דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה לְלַמֵּד. עד מתי? וכי תעלה על דעתך שילמד כל חייו בלא לשאת אישה?! - עוד מעט נקבל את התשובה השיטתית לשאלה זו.

רק בהלכה ח ובהלכה י באה התשובה שציפינו לה:

כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיִּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, בֵּין עֲנִי בֵּין עֲשִׂיר, בֵּין שְׁלֵם בְּגוּפוֹ בֵּין בַּעַל יְסוּרִין, בֵּין בַּחֹר בֵּין שְׂהִיָּה זָקֵן גְּדוֹל שְׂתָשֵׁשׁ פָּחוּ. אֶפְלוּ עֲנֵי הַמְּחִזֵּר עַל הַפְּתָחִים, וְאֶפְלוּ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים - חַיִּב לְקַבֵּעַ לוֹ זְמַן לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִגִּיתָ בוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהושע ח,א).

עד אֲמַתִּי תִיב לְלַמֵּד תּוֹרָה? עַד יוֹם מוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפָן יְסוּרוֹ מִלְּבַבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים ט,ט), וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּתַלְמוּד, הוּא שְׂכָח.

תשובה שיטתית אחת לכל השאלות האלו אפשר לקבל כשמבינים שיש שתי מטרות בלימוד התורה, העברת המסורת ולימוד עצמי. בראשונה, האדם מקבל את הידע שלו מאביו, מרבו, וכדומה, ממי שמלמד אותו, לכן בשלב הזה "ללמד את עצמו", הוא מעביר לעצמו את המסורת. רק בשלב השני מגיע הלימוד העצמי, "ללמוד".

ללימוד הראשון - של הבן מן האב - יש גבול. זהו לימוד יסודי. ואחריו האדם צריך להתחנך. ואילו ללימוד בשלב השני אין גבול, ילמד האדם "עד יום מותו". כך, באופן שיטתי, כל הפרק מובן.

אבל היכן הגבול שהאב צריך ללמד את בנו?

אפשר לראות שהרמב"ם חילק את הלימוד לשלושה חלקים:

וְחַיִּב לְשַׁלֵּשׁ זְמַן לְמִדְתּוֹ: שְׁלִישׁ בְּתוֹרָה שֶׁבְּכֹתֵב, שְׁלִישׁ בְּתוֹרָה שֶׁבַּעַל פִּה, וְשְׁלִישׁ בֵּין וְיִשְׁפִּיל אַחֲרֵית דְּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ, וְיִוצֵיא דְּבָר מִדְּבָר, וְיִדְמָה דְּבָר לְדְבָר, וְיִדִּין בְּמִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת בָּהֶן, עַד שֶׁיַּדַּע הֵיאָף הוּא עָקֵר הַמִּדּוֹת, וְהֵיאָף יִוצֵיא הָאָסוּר וְהַמְּתָר, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן מְדַבְּרִים שֶׁלֹּא מִפִּי הַשְּׂמוּעָה. וְעֵינֵינוּ זֶה הוּא הַנֶּקְרָא 'תַּלְמוּד'.

וְדְבָרֵי קְבֻלָּה [נביאים] בְּכָלֵל תּוֹרָה שֶׁבְּכֹתֵב הֵן, וּפְרוּשָׁן בְּכָלֵל תּוֹרָה שֶׁבַּעַל פִּה, וְהַעֲנִינּוֹת הַנֶּקְרָאִין 'פְּרָדֵס' בְּכָלֵל הַתַּלְמוּד.

סיכום. יש כאן שלושה דברים: א. לימוד תורה שבכתב, דהיינו תנ"ך; ב. לימוד תורה שבעל פה, ובוה כלולים גם הפירושים לתנ"ך; ג. התלמוד. ואין הכוונה כאן למוכן המצומצם ללימוד הגמרא. מכל מקום, כשהרמב"ם אומר תורה שבעל פה, הוא מתכוון, כפי שאפשר לראות ממקומות אחרים, להלכות פסוקות. במילים פשוטות ל"משנה תורה".

וכפי שאמרנו לעיל, האדם קורא בתורה שבכתב וממשיך לתורה שבעל פה, המתחיל בלימוד משנה תורה.

הרב ברנדס² טוען שזהו הגדר שהאדם צריך ללמד את בנו. משנה תורה. כגוף ידע סדור. זה בהחלט מרענן. ואכן, נדמה שהשאלה הגדולה אם הרמב"ם התכוון להחליף את התלמוד מתבהרת יותר. לא את התלמוד התכוון להחליף, אלא את המשנה. את זה

צריך ללמד. ואם יש כאן מורים ואנשים במערכת החינוך, אז הנה משהו מסודר, מקיף, ברור, מעניק כיוון, ולא רק דיון חסר מגמה, ג'לי המעקר את השאיפה למימוש. את משנה תורה צריך ללמוד כסדר, לא רק נקודה פה ונקודה שם.

עניין הלימוד "המשנתי" עולה מהקדמתו לספר "משנה תורה" (הקדמה מ):

וְרֵאִיתִי לְחַלֵּק חֲבוּרָה זֶה הֶלְכוֹת הֶלְכוֹת כָּל עֲנִי וְעֵינֵינוּ, וְאַחֲלַק הֶלְכוֹת לְפָרְקִים שְׂבָאוֹת עֲנֵינוּ, וְכָל פָּרֵק וּפָרֵק אֲחַלֵּק אוֹתוֹ לְהֶלְכוֹת קְטָנוֹת, כְּדֵי שְׂיִהְיוּ סְדוּרִים עַל פִּיה.

כלומר, הספר נכתב כדי שיילמד על פה. לכן ההלכות בו קצרות (דרך אגב, רק בכתבי היד הן קצרות. למשל, פרק א מעבודה זרה מכיל בדפוסים שלוש הלכות, ואילו בכתבי היד יש בו עשרים ואחת הלכות). אבל אנחנו נראה שספר "משנה תורה" מניע מהלך הרבה הרבה יותר גדול.

אפשר לשאול כאן: למה צריך את כל זה? למה כל איש ואישה צריכים ללמוד את עבודת הקרבנות, הרי לא כל אדם כהן, ובוודאי לא כל אדם כהן גדול. התשובה הפשוטה היא שאם לא נלמד, איך יתממש החלום, איך נבנה בית מקדש. התשובה הגדולה יותר היא שכל אלו מלמדים אותנו איך לחשוב כיהודים. למשל, אם אישה נזירה יכולה להביא את הקרבן שלה לבית המקדש, אין מדרכות נפרדות, גם לא בבית המקדש. אפשר להביא עוד דוגמאות. אבל זה העיקר. התורה כולה מעצבת את חיינו. אם אינך יודע מה עושים בבית המקדש ומה בבית דין, חסר לך דבר מה. חסר לך משהו גדול בתורה שלך. ואנחנו נראה בהמשך שהאמירה אינה רק רעיון הגותי אלא הלכה למעשה.

כל החכמים הגדולים קראו להכיר את "משנה תורה" כיסוד לתורה שבעל פה. הנה למשל דברי הרב קוק (הראי"ה קוק זצ"ל, איגרות א, קכה):

כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת הרמב"ם כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, פעם בלא נושאי כלים ופעם עם נושאי כלים היותר עקריים, אבל העיקר החזרה ההקפית, שבהמשך הענין, כמדומני שעתידי ספר "היד" להיות המעיין המרכזי לתלמידי חכמים, על פי סדרי הלימוד שבהכרח יחודשו.

עד כאן דברים פשוטים וברורים. סיכום ביניים: לא רק ספר שיש בו סיכום ויש בו הכרעה. אלא "גוף ידע סדור" של לימוד יסודי, שאדם חייב להעביר הלאה. זהו הרובד הראשון, הגלוי, של הספר.

כדי להעמיק בהבנה מה הניע את הרמב"ם, צריך להבין את המבנה של הספר.

במשנה תורה אלף פרקים בדיוק, מחולקים ל-14 ספרים. המספר 14 אהוב על הרמב"ם (14 ספרים, 14 קטגוריות של טעמי המצוות, 14 כללים למניין המצוות). אני אשמח אם ימצא טעם שהרמב"ם רומז אליו. מכל מקום, את 14 הספרים אפשר לחלק באופן כללי לשני חצאים: החצי הראשון מספר המדע עד ספר זרעים עוסק בהנהגת היחיד, והחצי השני עניינו הנהגת האומה. את החצי הראשון עצמו אפשר לחלק לשני חלקים, וזו חלוקה יותר רפויה: כשהאדם לעצמו, מדע-אהבה-זמנים, וכשהוא ביחס לסובב אותו, נשים-קדושה-הפלאה (מדיר את עצמו), ונוסף עליהם ספר זרעים (מתנות כהונה). את החצי השני אפשר בכירור

ינהל".

גם שם הספר, "משנה תורה", הוא כשם הספר שהמלך צריך לקחת עמו לכל מקום, כמו שנאמר בתורה (דברים יז, יח-כ):

וְהָיָה כִשְׁבַתוֹ עַל פֶּסַע מִמְּלַכְתּוֹ, וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַפְּתוּחִים הַלְּוִיִּם. וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּיו, לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם. לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחֵיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה זְמִין וּשְׂמֹאל, לְמַעַן יִצְרִיף יָמָיו עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.

אבל אין ספק שהחזון הגדול המעשי שמור לחידוש הסנהדרין, שהרמב"ם ראה את הקמתה כמצאיות מעשית. וזה לשונו (סנהדרין ד,יא):

נְרַאִין לִי הַדְּבָרִים, שְׁאֵם הַסְּפִימוֹ כָּל הַחֻקִּים שֶׁבְּאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנּוֹת דִּינִין וְלִסְמֵךְ אוֹתָן - הֲרֵי אֵלֵינוּ סְמוּכִים, וְיֵשׁ לָהֶם לְדוֹן דִּינֵי קְנָסוֹת, וְיֵשׁ לָהֶם לִסְמֵךְ לְאַחֵרִים. אִם כֵּן, לָמָּה הָיוּ הַחֻקִּים מְצֻטְעָרִין עַל הַסְּמִיכָה? כִּדֵּי שְׁלֵא יִבְטְלוּ דִינֵי קְנָסוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, לְפִי שִׁישְׂרָאֵל מְפֹרְזִין וְאֵי אֶפְשָׁר שֶׁיִּסְפְּימוּ כְּלָן, וְאִם הָיָה שֶׁסְּמוּךְ מִפִּי סְמוּךְ, אֵינּוּ צָרִיף דַּעַת כְּלָן, אֲלֵא דִן דִּינֵי קְנָסוֹת לְפַל, שֶׁהָרִי נִסְמֵךְ מִפִּי בֵּית דִּין. וְהַדְּבָר צָרִיף הַכְּרַע.

באחד הכנסים הקודמים, דיבר פרופ' אליאב שוחטמן על המשמעות של "והדבר צריך הכרע". צריך להכריע ולהתקדם.

כמה הלכות לפני דבריו אלה, הרמב"ם מדבר על התנאים שהשופט צריך לעמוד בהם כדי להיסמך. וכאן אנחנו מגיעים לדבר מעניין: כל שופט, לא חשוב לאיזו משרה הוא מיועד, חייב להכיר את כל התורה, גם אם אינו חבר בסנהדרין הגדולה:

וְיֵשׁ לָהֶם [מותר להם, לסנהדרין] לְמִנּוֹת לְכָל מַה שִׁיִּרְצוּ, לְדְבָרִים יְחִידִים, וְהוּא שִׁיְהִי רְאוּי לְכָל הַדְּבָרִים.

כיצד? חֻקִּים מְפֹלָא שְׁרָאוּי לְהוֹרוֹת בְּכָל הַתּוֹרָה כְּלָה, יֵשׁ לְבֵית דִּין לְסַמֵּךְ אוֹתוֹ וְלִתֵּן לוֹ רְשׁוּת לְדוֹן, לֹא לְהוֹרוֹת בְּאִסוּר וְהִתֵּר. או יתנו לו רשות להורות באסור והתיר, לא לדון דיני קנסות. או יתנו לו רשות לזה ולזה, אֲבָל לֹא לְדוֹן דִּינֵי קְנָסוֹת. או לדון דיני קנסות, אֲבָל לֹא לְהִתִּיר בְּכוֹרוֹת בְּמוֹמֵן. או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות פתמים. וכן כָּל פְּיוּצָא בְּזָה.

גם להתיר נדרים או לראות כתמים, צריך לדעת את כל התורה כולה. רגע. הביטוי הזה מוכר לנו מן ההקדמה לספר "משנה תורה":

וְרֵאִיתִי לְחִבְרַת דְּבָרִים הַמְּתַבְּרָרִים מִכָּל אֵלּוּ הַחֻבּוּרִים בְּעִנְיַן הָאִסוּר וְהַמְּתֵר וְהַשְּׂמָא וְהַשְּׂהוּר עִם שְׂאָר דִּינֵי תוֹרָה כְּלָם, בְּלִשׁוֹן בְּרוּיָה וְדִרְךָ קְצָרָה, עַד שֶׁתְּהֵא תוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כְּלָה סְדוּרָה.

לפיכך קראתי שם חבור זה "משנה תורה", לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחלה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבבעל פה כלה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם.

אותו מטבע לשון. משנה תורה - ולתבנה זו מגיע גם הרב רבינוביץ' - הוא ספר המיועד לכונן את מערכת המשפט שלנו, את הסנהדרין, שכל שופט שם צריך להכיר את כל התורה כולה, והם יחד יבנו מחדש את עולם התורה. שתוקף התורה שבעל פה ייקנה מחדש.

לראות כחלק העוסק במקדש ובטהרה: עבודה-הקרבנות-טהרה. והחלק האחרון דן בסדרי המשפט והשלטון.

זהו המבנה הכללי. המבנה הזה תואם את המסר הגדול העולה מסיוס ספר "מורה נבוכים", המבוסס על רעיון נשגב מספר ירמיהו: "פה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשירו. פי אם בזאת תתהלל תמתהלל השכל וידע אותי פי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, פי באלה תפצתי נאם ה'" (ירמיהו ט, כב-כג). והרמב"ם מפרש אותם על אתר. וזה לשונו:

רוצה לומר, מטרתי שיהא מכם חסד וצדקה ומשפט בארץ, שהמטרה להידמות בהן ושיהיו אלה הליכותינו. נמצא כי התכלית אשר הזכיר בפסוק זה היא, שהוא ביאר כי שלמות האדם אשר בה יתפאר באמת, היא מי שהגיע להשגתו יתעלה כפי יכולתו, וידע השגחתו על בראויו בהמצאתם והנהגתם היאך היא, והיו הליכות אותו האדם אחר אותה ההשגה, מתכוון בהן תמיד, חסד צדקה ומשפט - להתדמות במעשיו יתעלה.

זו מטרת כל התורה כולה. מתחילים במדע ("השכל וידוע אותי") ומסיימים במשפט, בהנהגה ("עושה חסד משפט וצדקה בארץ").

יש כמובן סדר בכל הספרים, וגם בכל ספר לעצמו, דבר שכבר עמדנו עליו במבואות לכל ספר. ניגע רק ברבע האחרון: תחילה על האדם לסלק את הנזק, "סור מרע" (ספר נזקים, שעל פי כתבי היד, הרמב"ם קורא לו בשמו העברי, ולא "נזיקין" בארמית. אני יכול לספר שגם לנו קרה מעשה הדפוסים, ובכריכה של הספר רשומים שמות כל הספרים, ובבית הדפוס היה מישהו "שתיקן" את נזקים לנזיקין, והבחנו בזה רק לאחר שכבר הודפסו מאתיים כריכות ונאלצנו להשליכן לפח. וזה כשלעצמו היה נזק!), אחר כך באים הצדדים המשפטיים בחיי האדם בענייני רכוש (קניין) והמחויבויות שלו לאחרים (משפטים). לבסוף, מגיע הדובדבן שבקצפת. גבירותיי ורבותי, פוליטיקה, במובן הטוב ויפה של המילה. הנהגת הציבור. מערכת המשפט ומערכת השלטון.

המבנה הוא אם כן, מן הפרט אל הכלל. שם נמצאת הפסגה. שם החזון. ואמנם ניכר שבספר הזה עומד חזון גדול של הרמב"ם. שימו לב להדרכה הנשגבת שלו לחייל היהודי (מלכים ומלחמות, סוף פרק ז):

ומאחר שייפנס אדם בקשורי המלחמה, ישען על מקנהו ישאל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו, ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה וזכרם מלבו, ויפנה מכל דבר למלחמה... ולא עוד, אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו... וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד, ותהיה פונתו לקדש את השם בלבד - מקטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל, ויזכה לו ולבניו עד עולם, ויזכה לחיי העולם הבא.

1000 שנה לאחר החייל היהודי האחרון שנלחם עם בר כוכבא נגד האימפריה הרומית, מי חלם אז על חייל יהודי?!

גם דבריו למלך היהודי מלאי חזון (מלכים ומלחמות, סוף פרק ב):

ויהיה חזון ומרחם לקטנם וגדולם, ויצא ויבוא בהפציהם ויבטו בתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטניהם. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים, ידבר וכות... לעולם יתנהג בענוה יתרה... ויסבל טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם "כפאשר ישא האמן את היגוק". רועה קראו הפתוב... ודרכו שלרועה מפרש בקבלה... "בזרעו קבץ טלאים ובחיקו ישא, עלות

כן, הקריאה הזו היא ליושבי כל העולם. לאנשים.
זו מנהיגות. הרמב"ם אינו רק רופא ופילוסוף ופוסק. מעל לכל
הוא מנהיג. יהי רצון שזוכה למנהיגות כזו.

¹ הרצאה בכנס החזון של הרמב"ם, אור לכ"ג טבת התשע"ב. מפעל משנה תורה, בישיבת אור וישועה חיפה.
² http://www.herzog.ac.il/tvunot/fulltext/netuim5_brandes.pdf

זה גם מסביר עוד תמיהה אחת. בספר שופטים באות גם הלכות ממרים, העוסקות בסמכות הסנהדרין ומי שלא מציית לה, ומתוך הן עוסקות גם בסמכותם של ההורים.

שני הפרקים הראשונים של הלכות ממרים עוסקים בתוקף התורה שבעל פה, במקור סמכותם של חכמים, ולכאורה המקום הראוי לזה הוא באחד מההלכות שבספר המדע, שבו נמצאים יסודות היהדות; או בהלכות יסודי התורה, שבו נמצאת הנבואה כבסיס לתורה שבכתב, ושם לכאורה גם צריך להיות מתוארת הבסיס לתורה שבעל פה, החכמים; או בהלכות תלמוד תורה, שבהן מדובר על לימוד התורה ועל כבוד חכמים, ושם ראוי לדון בתוקפן של הוראות חכמים; או בהלכות תשובה, שבהן נמצאים יסודות האמונה, הבחירה החופשית, ועניין שכר ועונש. מדוע אפוא הציב הרמב"ם את תוקף סמכותם של חכמים בספר הפוליטי ביותר? משום שהתורה תצמח רק מתוך הנהגה מאוחדת. עד אז אנחנו במצב של קיפאון, מסובכים במחלוקות וחוסר תקשורת אפילו בין מחזיקי התורה. רק אז תחזור התורה שבעל פה להיות מה שהיא צריכה להיות. תורה חיה. תורת חיים. הכח ממנו באים החכמים הוא מה', אבל הפעלת הכח, הייסוד שלו והמיקוד שלו הן פוליטיים, ציבוריים. כפי שכל דברי העיר מתנהלים על פי החכם התורה נוגעת לכל.

והנה הרמב"ם מציב שני מוסדות "מתקני עולם", ובשניהם אותו משתמש באותה מטבע לשון.

על הסנהדרין הוא אומר (ממרים א,ב):

הרי הוא אומר: "על פי התורה אשר יורוף" - אלו הגזרות והתקנות והמנהגות שירוי בהן לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם.

ועל המלכות הוא אומר (מלכים ומלחמות ג,י):

כל ההורגין נפשות שלא בראיה ברוך או בלא התראה, אפלו בעד אהד, או שונא שהרג בשגגה - יש למלך רשות להרג אותן, ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה.

להנעת המהלך הזה, יש דרך. לשם כך כותב הרמב"ם את הספר.

כך אפשר להבין את אמירתו של הרמב"ם:

וכל מה שתיארת לך על מי שלא יקבלוהו כראוי לו, אין זה אלא בדורי. אבל בדורות הבאים, כאשר תסתלק הקנאה ותאוות השררה, יסתפקו כל בני ישראל בו לבדו.

אם תקום הסנהדרין, גם מתוך החזון של הרמב"ם, אין היא מחויבת להיצמד לכל פסקיו. זה ברור. אבל נדמה כי בלא הכרה שלמה של כל התורה, קשה מאוד לדעת למה לשאוף.

כל אלו מביאים לידי הבנה שהחיבור הזה, "משנה תורה", נועד לא רק לסכם את התורה כולה, אלא גם לכוון ולקדם את המימוש הנשגב של התורה בבניין מוסדותיה, בהעצמת ישראל ובמימוש תכלית האדם. זה החיבור המכוון, ועם ישראל יגיע לכך. זה יתחיל מישראל, ויגיע לעולם כולו.

הרמב"ם, כמו אברהם אבינו, מחדש את היסודות שאבדו, וקורא "בשם ה' אל עולם". הקריאה הזו מופיעה יותר מ-26 פעמים בחיבורי הרמב"ם: בכל אחד מ-14 הכרכים של "משנה תורה", בכל אחד מששת סדרי המשנה שפירש, בכל אחד משלושת החלקים של "מורה נבוכים", ובכל אחת מאיגרותיו החשובות. יש מנהיג לעולם. הרמב"ם מנסח את הקריאה הזו מחדש. שהרי "עולם" בלשון המקרא הוא תמיד מושג של זמן, נצח. הרמב"ם מביא את הפסוק במובן של מקום, ה' הוא בורא העולם. יתר על